TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Türk Toplumu Perspektifinden Küresel Politika Paradigmalarının ve Ulusal Modellerin Değerlendirilmesi

Evaluation of Global Political Paradigms and National Models From the Perspective of Turkish Society

Tolga KABAŞ*

Geliş/Submitted: 10.07.2022
Kabul/Accepted: 05.09.2022
Yayın/Published: 27.09.2022

Citation / Atıf

Kabaş, T. (2022). Türk toplumu perspektifinden küresel politika paradigmalarının ve ulusal modellerin değerlendirilmesi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (34), 79-96.

Kabaş, T. (2022). Evaluation of global political paradigms and national models from the perspective of Turkish society. *The Journal of Turk & Islam World Social Studies*, 9 (34), 79-96.

Makale Türü: **Araştırma Makalesi** Article Information: **Research Article**

10.29228/TIDSAD.63541

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, tkabas@cu.edu.tr**

TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Türk Toplumu Perspektifinden Küresel Politika Paradigmalarının ve Ulusal Modellerin Değerlendirilmesi [1]

Evaluation of Global Political Paradigms and National Models from the Perspective of Turkish Society

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KABAŞ

Öz: Küresel ekonomide istikrarlı ekonomik büyümeyi sağlayan ve başarılı kabul edilen ulusal kamu politikası modelleri vardır. Ülkelerden bazıları örneğin, Amerika ve İngiltere gibi piyasa merkezli yani, liberal politikalar ile dünyanın en zengin ve güçlü ülkeleri olmuşlardır. Ülkelerden bazıları ise Fransa veya Japonya, Güney Kore gibi devlet merkezli politikalar ile dünyanın en başarılı ülkeleri olmuşlardır. Bu yüzden herhangi bir ulusal kamu politikası modelinin en iyi model olduğunu söylemek doğru olmaz. Tanzimatla birlikte Türk toplumunun kapitalistleşmesi için bu iki önemli küresel politika paradigması uygulanmaktadır. Aydınların bir kısmı liberal iktisat politikalarını Osmanlıyı kurtaracak tek çare olarak görmüştür. Liberal iktisat politikalarının tehlikeli sonuçlar doğuracağını düşünen aydınların diğer bir kısmı ise devletçi iktisat politikalarını savunmuşlardır. Ancak, her iki politika paradigması da temelde kapitalist bir toplum düzeninin yaratılması amacını taşımaktadır. Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra yeni kurulan Türk Devleti'nin hızlı kalkınması ve sanayileşmesi için bu iki küresel politika paradigmasının uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada Türk toplumunda küresel politika paradigmalarının ulusal model üzerindeki etkileri anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Laissez-faire kapitalizmi, keynezçilik, monetarizm, piyasalara devlet müdahalesi, serbest piyasa ekonomisi.

Abstract: There are succesful national public policy models that provide stable economic growth in the global economy. Some of the countries, such as USA and England, have become the richest countries with market-oriented policies. The countries such as France, Japan and South Korea have become economically successful with state-centered policies. Therefore, it would not be correct to say that any national public policy model is the best model of the world. With the Tanzimat reforms, these two important global policy paradigms were applied for the development of industry in Turkish society. Some of the Turkish intellectuals anticipate liberal economic policies as the only solution to save the Ottoman Empire. However another part of the Turkish intellectuals, who thought that liberal economic policies would lead to dangerous results, defended statist economic policies for capitalist transformation. However, either liberal or statist, both global policy paradigms basically aim to create a capitalist eco-

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

nomic order in Turkish society. The two global policy paradigms were also applied for the rapid industrialization of the newly established Turkish State after 1923. In recent years Keynesianism and Monetarism are the popular known names for the global policy paradigms. In this study, the ways in which the global paradigms like Keynesianism and Monetarism affect the Turkish national public policy model are explained.

Keywords: Laissez-faire capitalism, keynesianism, monetarism, government interference to markets, free market economy.

Giriş

Amerikan ekonomisinde 1929 yılında ortaya çıkan Büyük Buhran tüm Dünyayı etkisi altına almış ve büyük iflaslara yol açmıştı. İşsizlik ve yoksulluğun arttığı yıllarda insanlar büyük bir ümitsizliğe kapılmıştı. Bu yıllarda ana akımı temsil eden Adam Smith'in laissez-faire görüşüne göre serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden dengeye döneceği düşünülüyordu. Smith ve Klasik iktisat okuluna göre ekonomide tek bir denge, yani tam istihdam dengesi bulunuyordu ve ekonomide iş çevrimi yoktu. Ancak, yeteri kadar beklenilmesine rağmen serbest piyasa ekonomisi kendiliğinden tam istihdam dengesine dönmüyordu. Bu durum Klasik/Neoklasik İktisat okulunun laissez-faire görüşlerinin yanlış olduğunu gösteriyordu. Laissez-faire kapitalizmi istikrarlı bir sistem değildi. Kapitalizmi kurtaracak, yeniden refaha yol açacak bir görüşe ihtiyaç vardı.

Krizde olan kapitalist sistemin topluma daha fazla zarar vermesinin önlenmesi ve yeniden refaha yol açması için devlet müdahalesine ihtiyaç olduğu fark ediliyordu. Laissez-faire kapitalizmini kurtaracak Keynezçilik olarak bilinen yeni görüş John Maynard Keynez tarafından ortaya atıldı. Keynez'e göre Adam Smith ve Klasik iktisat okulunun laissez-faire görüşü kusurluydu ve güvenilmezdi, kapitalizmin yönetilmeye ihtiyacı vardı. Kapitalizmi bir arabaya benzetirseniz, arabanın yoldan çıkmaması için bir şoföre ihtiyaç vardır. Arabanın şoförü de devlettir. 1930'larda gerçekleşen Keynezyen devrimden sonra devletler ve profesyonel iktisatçılar ekonominin yönetilmesinden, performansından sorumlu hale geldiler. Keynez'e göre ekonomide kısa dönemde iş çevrimi (ekonomide dalgalanmalar) bulunmaktaydı, ekonomideki iş çevrimi maliye politikasıyla yönetilmeliydi.

Bu yüzden, İngiltere'de Cambridge üniversitesinde ortaya çıkan Keynezçilik, ekonomide laissez-faire düşüncesine, küçük ve sınırlı bir devlet anlayışına karşı olarak konumlanmaktaydı. Keynez'e göre tam istihdam dengesinden bir sapma olduğunda piyasalar hızlı bir şekilde tekrar dengeye dönmemekteydi. Ekonomi kısa dönemde durgunluk/işsizlik veya yüksek enflasyon durumlarından birinde dengede kalabilirdi. Ekonominin maliye politikasıyla yönetilmesi ve tam istihdam dengesine getirilmesi gerekiyordu. Ekonomi kısa dönemde tam istihdam dengesindeyse bir müdahaleye gerek kalmıyordu. 1980'lerden sonra makroekonomide Keynezçi ve Klasik İktisat paradigmaları arasında bir iş bölümüne gidildi. Kısa dönemde gerçekleşen iş çevrimini açıklamak için Keynezçi görüş, uzun dönemdeki tam istihdam dengesini anlatmak için Klasik görüş kullanılmaya başlandı.

Keynezçi politikalar OPEC krizine kadar çok popüler olmuştu. Keynezçi politikaların uygulandığı yıllar Kapitalizmin geliştiği ve büyüdüğü bir altın çağ oldu. Ancak, 1970'lerin başlarında OPEC kriziyle birlikte ekonomilerde stagflasyon yaşanmış, bu durumdan Keynezçi politikalar ve devlet müdahalesi suçlu bulunmuştu. Keynezçi politikaların en büyük düşmanı Chicago üniversitesinden Nobel ödüllü Milton Friedman'dı. Friedman'ın kurucusu olduğu Monetarist paradigma Klasik İktisat paradigmasının güncelleşti-

rilmiş haliydi. Keynezçi maliye politikaları şirketlerin vergi yükünü arttırmıştı. Friedman şirketlerin vergi yükünün düşürülmesinden yanaydı, çünkü şirketlerin büyümesi üretimin, istihdamın ve ücretlerin artmasına yol açmaktaydı.

Friedman'a göre Smith'in önerdiği laissez-faire kapitalizmi istikrarlı bir sistemdi, Smith'in görüşleri güvenilir ve doğruydu. Laissez-faire kapitalizmi demokrasiyle uyumluydu, ayrıca dünyaya barış ve istikrar getirmekteydi. Friedman'a göre para politikası bir kurala bağlı olarak uygulandığında maliye politikasına göre daha etkindi. Devletin maliye politikalarıyla ekonomiye müdahalesi kaynakların savurganca kullanılmasına yol açtığı gibi, serbest piyasa ekonomisindeki rekabeti ve özgürlüğü önlüyordu. Halkuki, para politikası kuralı eşliğinde işleyen serbest piyasa ekonomisi rekabetin ve verimliliğin artmasına yol açarak bireylerin tüketici ve vatandaş olarak güçlenmesini sağlıyordu.

Monetarizm karlarını ve yatırımlarını daha fazla arttırmak isteyen iş çevrelerindeki elitlere çok cazip geldi. 1980'ler Monetarizmin Neoklasik iktisat teorisiyle birlikte yükseldiği ve herkes tarafından kabul edildiği yıllar oldu. Monetarizmle birlikte Adam Smith ve serbest piyasa ekonomisi görüşleri Dünyaya ikinci kez geldi. Klasik ve Neoklasik iktisat teorisinin bir tekel konumuna ulaştığı görüldü. Bu bağlamda Keynezçilik ve Monetarizm küresel politika paradigmaları olarak sınıflandırılmaktadır. Keynezçilik ve Monetarizm olarak bilinen küresel politika paradigmaları dünya ekonomisindeki ulusal kamu politikası modellerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada küresel politika paradigmalarının Türkiye'deki ulusal kamu politikası modeli üzerindeki etkileri anlatılmaktadır.

Küresel Politika Paradigmaları ve Ulusal Modeller

1960 ve 1970'ler Amerikan ekonomisinin durgunluğa girdiği ve güç kaybettiği yıllardı. Özellikle Almanya ve Japonya'nın mucizevi ekonomik başarısı Amerika'nın hegemonyasında bir düşüşe yol açmıştı. Bu yıllarda Amerikalı elitler bir çıkış yolu olarak Neoliberalizmi ortaya attılar. Bu dönüşümün öncüleri Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'dı. 1978'de yayınlanan Washington Mutabakatı Neoliberalizmin doğum belgesiydi. Bu Mutabakat ile Adam Smith ve liberal argümanları yeniden dünyaya gelmiş, küreselleşme sürecinin başlamasına yol açmıştı. Bu yıllar küreselleşme düşüncesinin ortaya çıktığı ve tüm dünyayı etkilemeye başladığı yıllar oldu. Sovyet Blokunun çökmesi ve Sosyalist devletlerin piyasa ekonomisine geçmeleriyle birlikte Neoliberalizmin yükselişinin önünde engel kalmadı. Laissez-faire kapitalizmi ve demokrasinin küreselleşmesiyle dünyaya barış ve istikrar gelmekteydi.

Neoliberalizmin yükseldiği yıllarda Klasik ve Neoklasik iktisat teorisi bir tekel konumuna ulaştı. Neoklasik iktisat teorisine göre rekabetçi piyasalar kapitalist ekonomik sistemin ideal tipidir. Rekabetçi bir piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı bulunur. Herhangi bir alıcının veya satıcının fiyatı belirleme gücü yoktur. Monopol veya oligopol gibi rekabetin aksak olduğu piyasalar ise tüketiciler için ideal değildir, ayrıca bu tür piyasalar kaynakları verimli kullanmaz. Neoklasik iktisat teorisine göre iyilik/kötülük verimlilik bazında değerlendirilmektedir. Verimli olan bir iktisadi olay kıtlık sorununun çözülmesini sağlayarak, insanlığı nihai hedefe, yani seküler kurtuluşa daha çok yaklaştırmaktadır.

Fiyat serbestliği, verimlilik ve rekabet prensipleri Neoklasik iktisat teorisinin temel argümanlarıdır. Bu argümanlar kıt olan kaynakların piyasalarda verimli olarak tam istihdam düzeyinde kullanılmasını garantilemektedir. Piyasa sisteminde kıt olan kaynaklar için

iktisadi aktörler arasında rekabet yapılmaktadır. Bir piyasada alıcılar talebi, satıcılar ise arzı oluşturmaktadır. Bir piyasada arz ve talep piyasa güçleridir. Rekabetçi piyasalarda fiyatlar piyasa güçlerine göre, yani arz ve talebe göre serbestçe belirlenmektedir. Hiçbir müdahale olmadan oluşan fiyatlar trafik lambaları gibi alıcılarla satıcılara sinyaller göndererek bir görünmez el işlevi görmektedir.

Talep fazlası durumunda fiyatlar yükselerek, arz fazlası durumunda ise fiyatlar düşerek piyasanın dengeye gelmesini sağlamaktadır. Piyasa dengedeyken arz edilen miktar, talep edilen miktara eşit olmaktadır. Fiyat serbestliği piyasaların kendiliğinden dengeye gelmesini sağlamaktadır. Yani, kapitalist sistemde piyasaları dengeye götüren mekanizmalar mevcuttur. Kapitalizm istikrarlı bir sistemdir. Kozmopolitan olan ana akım iktisatçılar bu argümanları kullanarak piyasa sisteminin etkin olduğu kadar adil olduğunu savunurlar. Piyasalarda üretim ile bölüşüm arasında yakın bir ilişki de vardır. Verimli olan bir üretim faktörü yüksek bir gelir kazanmaktadır. Neoklasik teorinin bu bakış açısına göre piyasanın evrim sürecinde verimli olan şirketler, devletler, ürünler, organizasyonlar hatta insanlar kar ederek ayakta kalmaktadır.

Neoklasik iktisat teorisinin temel argümanlarını savunan Amerikalı iktisatçılar hızlı ekonomik büyümeye, büyük bir milli hasılaya ve verimli ekonomik yapıya ulaşmak için en iyi çözüm yolunun serbest piyasalar ve küçük, sınırlı bir devlet olduğunu düşünürler. Washington Mutabakatındaki en temel argüman eşitlik veya adalet değil, verimlilik olmuştur. Verimliliğin sağlanmasının en iyi yolu ise serbest piyasalar ve küçük, sınırlı bir devlettir. Washington Mutabakatında ortaya konan bu argümanların tüm dünyaya yayılmasını sağlayan kurumlar ise IMF ve Dünya Bankası olmuştur. Neoliberalizm dünya ekonomisinde en başarılı model olarak kabul edilmektedir.

Amerika'nın Neoliberalizm olarak bilinen kamu politikası modeli minimum devlet müdahalesine dayanır. Dünyada özel girişimciliği en iyi destekleyen model olarak kabul edilir. Amerikan ekonomisinin yükselişinin arkasında geliştirdikleri orijinal iktisat düşüncesi, uluslararası ticaretteki başarıları, yetenekli girişimcileri ve şirketlerin başarısı bulunur. Amerika'nın iktisadi olarak gelişmesinde çok büyük katkıları olan Protestanlar Amerikan kültürünün temelinde yer alırlar. Amerikan toplumu İngiltere gibi bireycilik ideolojisiyle kalkınmayı başarmıştır. Protestanlığın en önemli modernleştirici etkileri Amerika'da ortaya çıkmıştır. Amerika dünya sisteminde modernliğin ve çağdaşlığın kalesi olmuştur.

Dünyanın en açık ekonomileri arasında yer alan Amerikan ekonomisinde girişimcilik kutsal bir meslek olarak kabul edilir. Hatta bazı özel girişimcilerin bir misyonu olan, Amerikan toplumunun yükselişini sağlayan seçilmiş kutsal kişiler oldukları düşünülür. Amerikan siyasi kültürüne göre bireycilik ve özel girişimcilik kısıtlanamaz, özgür olmalıdır. Bu anlayışa göre özel girişimciliğin, piyasaların kısıtlanması veya devletin ekonomiye müdahalesi tiranlığa yol açar. Günümüzde, Amerika'daki iktisatçılar, siyasetçiler ve bürokratlar açık ekonomileri ve serbest piyasaları destekleyenlerin başında gelmektedir. Dünyanın en başarılı girişimcileri ve şirketleri Amerika'da yetişir. Amerika'nın istikrarlı bir şekilde büyümesini sağlayan ulusal kamu politikası modeli Neoliberalizm adı ile akademik bir model haline getirilmiştir(Hass, 2007: 69-71).

Amerika'da göreceli olarak daha özgür olan piyasalar durum kötüleştiğinde daha hızlı inovasyona, değişime ve uyuma yol açmaktadır. Karşılaşılan yüksek üretim maliyeti,

düşük işgücü verimliliği, düşük ücretler, işsizlik, verimli olmayan yatırımlar, yetersiz bir büyüme hızı gibi ekonomik sorunlar özgür piyasalar tarafından daha hızlı çözülebilmektedir. Amerikan ekonomisinin küçük, sınırlı bir devlet anlayışıyla ve serbest piyasa mantığıyla hareket ederek inanılmaz büyümesi diğer ülkelere takip edebilecekleri bir model oluşturmuştur. Amerika'daki egemen Protestan siyasi kültür serbest piyasaları ve serbest ticareti piyasanın normal formları olarak kabul etmektedir. Ancak, Amerikan toplumunda özgür piyasaların ve anayasal olarak sınırlı bir devletin eşitsizliği arttırdığı da bilinmektedir.

İngiltere'deki kamu politikası modeli Amerika'daki gibi liberaldir. Modern ekonomi düşüncesi Adam Smith'in eserleriyle İngiltere'de doğmuştur. İhracata dayalı sanayileşme modelini ilk uygulayan ülke İngiltere olmuştur. Smith'in geliştirdiği laissez-faire kapitalist model ile dünyanın üretim üstü olmuştur. Ancak, II. Dünya Savaşında yıkılan ülkenin ayağa kaldırılması için 1950'den sonra iktidara gelen İşçi partisi tarafından devletçi politikalar uygulanmıştır. 1978'e kadar devletçi politikalar uygulayan İngiltere, Margaret Thatcher ile devletçi politikaları değiştirerek Monetarizm olarak bilinen piyasa merkezli küresel politika mantığına geçmiştir. Thatcher, özel girişimciliğin İngiliz ekonomisinin kurtulması için gerekli olduğunu düşünüyordu.

Neoliberal politikalar yani, Neoklasik iktisat teorisi doğrultusunda İngiltere'de özelleştirmeler yapılmış, devletin sahip olduğu işletmeler özel sektöre devredilmiştir. Örneğin, İngiliz devletinin sahip olduğu Telekomünikasyon şirketi özelleştirildikten sonra dünyanın en başarılı şirketleri arasına girebilmeyi başarmıştır. İngiltere serbest piyasa ekonomisi politikalarıyla rekabetçiliğini sürdürebilmekte ve dünya ekonomisinde yerini koruyabilmektedir. 1990'lı yıllarda İngiltere'de Tony Blair hükümeti Kıta Avrupası'nda uygulanan bir Üçüncü Yol programı uygulamıştır. Başarılı ulusal kamu politikası modeli ile günümüzde bir dünya gücü haline gelen İngiliz Devleti serbest piyasa mantığıyla hareket etmeye devam etmektedir(Hass ,2007: 71-73).

Ancak, ampirik kanıtlar yüksek büyüme hızına, büyük milli hasılaya ve verimli ekonomik yapıya ulaşmak için tek bir politika mantığının ve devlet yapısının bulunmadığını göstermektedir. Kıta Avrupası'nda ve Asya'da uygulanan Keynezçi iktisat politikaları, proaktif devletler daha çok yatırım yapılmasına, uzun dönemli bir büyüme patikasına ve kalkınmaya yol açmaktadır. Kıta Avrupalı ve Asyalı devletlerin karşılaştığı en büyük risk bürokrasi ve iş dünyasındaki elitlerin toplumlarının gelecek 20-30 yıl içerisindeki ihtiyaçlarını ve taleplerini doğru tahmin edememeleridir. Kıta Avrupalı ve Asyalı elitler geleceği yanlış tahmin ederlerse, bu yanlış tahminlere göre yapılan ekonomik planlarla yatırım yaparlarsa, 20-30 yıl boyunca çok küçük bir ekonomik büyüme hızı ve yüksek maliyetli bir ekonomik yapıyla karşılaşırlar.

Kıta Avrupası ülkelerinde devletin ekonomideki rolünün fazla olduğu görülür. Bir Kıta Avrupası ülkesi olan Almanya ulusal birliğini en geç elde eden ülkeler arasındadır. Yükselen Alman milliyetçiliği ülkenin modernleşme sürecini yavaşlatmıştır. Almanya'nın rasyonelleşmesi İngiltere gibi öncü Batılı ülkelere göre daha yavaş gelişmiştir. Almanya'nın modernleşme tecrübesi devletin öncülüğünde ve kılavuzluğunda ideal olandan çok uzakta gerçekleşmiştir. Çünkü Almanya'da liberal demokrasiyi kurumsallaştıracak güçlü ve güvenilir milli burjuva sınıfları çok geç ortaya çıkmıştır. Alman burjuvazisi devletin

kılavuzluğunda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Almanya'da devlet en güçlü oyuncudur ve ekonomiyi yönlendirmektedir.

Almanya'da devlet ile özel sektör arasında çok yakın bir işbirliği ve dayanışma vardır. Günümüzde bilinen Alman modeli 1940'ların sonlarından itibaren gelişmeye başlamıştır. 1940'ların sonlarına doğru Almanya'da "sosyal ekonomi" kavramını merkeze alan Ordoliberalizm okulu kurulmuştur. Ordoliberalizm okulunun görüşlerinin kökleri Alman Tarihçi Okuluna dayanmaktadır. Ordo teorisi ekonomi bilimiyle hukukun birleşmesinden ortaya çıkmaktadır. Ordo liberaller hukuk bilgisini kullanarak Almanya için sosyal piyasa ekonomisi modeli geliştirmişlerdir. "Serbest piyasa ekonomisi" yerine "sosyal piyasa ekonomisi" kavramını ikame etmişlerdir.

Alman Tarihçi Okulu üyeleri laissez-faire kapitalizmiyle ilgili görüşlerini açıklarken Morfoloji bilimini bir metafor olarak kullanmaktaydılar. Canlılar morfolojik olarak incelendiğinde vücudun içinde sıvıların dolaştığı dolaşım sistemleri olduğu keşfedilmiştir. Benzer şekilde ekonomilerde de mal ve para akımlarının dolaşacağı bir kurumsal yapıya ihtiyaç olduğu Tarihçi Okul üyeleri tarafından düşünülmüştür. Alman Tarihçi Okuluna göre ekonomilerdeki makro ve mikro ekonomik ilişkiler bir vücudun içindeki dolaşım sisteminde olduğu gibi, bütünsel bir kurumsal ortam içinde gerçekleşmelidir. Bu ekonomik akımların dolaşacağı kurumsal ortamın sağlanması için de hukuk bilgisine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda Ordo teorisyenler Alman modelini geliştirmek için Adam Smith'in görüşleri ile Alman Tarihçi Okulunun düşüncelerini sentezlemişlerdir. Alman milli ekonomi modelini Adam Smith'in görüşleri bağlamında revize etmişlerdir.

Böylece, Almanya Ordoliberalizm düşüncesiyle kendi koşullarına uygun bir ekonomik sistem geliştirmiştir. Ordo teorisiyle ekonomi ile toplum arasında bir entegrasyona ulaşmaya çalışmaktadırlar. İyi düzenlenmiş bir ekonomik sistemle ekonominin topluma hizmet etmesine çalışılmaktadır. Ordo teorisinin popülerliğini kaybettiği 1960'larda Keynezçi iktisat politikaları uygulanmıştır. 1970-80'lerden itibaren Alman iktisatçılar ve hukukçular Amerika merkezli Yeni Kurumsal İktisat düşüncesini öğrenmeye başlamışlardır. Günümüzde Almanya'da Yeni Kurumsal İktisat çok iyi bilinen bir sosyal bilim dalı haline gelmiştir. Almanya günümüzde Neoliberal politikaların etkisi altındadır. Ancak Neoliberal politikalardan uzak durmaya çalışmaktadır. Sosyal politikalarla vatandaşlarını piyasaların olumsuz etkilerinden korumaya çalışmaktadır.

Fransa'da, Almanya'da olduğu gibi, devletin ekonomideki rolü çok büyüktür. Bu ülkede piyasalara yapılan devlet müdahalesi Amerika ve İngiltere'den fazladır. Fransız kamu politikası mantığına göre devlet toplumun çıkarlarını en iyi şekilde gözetirken, toplumun çıkarlarını düşünmeyen girişimcilere ekonominin bırakılması mantık dışıdır. Amerika ve İngiltere'deki egemen Protestan siyasi kültüre göre ise girişimciler kendi çıkarları için çalıştıklarında topluma en iyi yardımı yaptıkları düşünülür. Fransız aydınları ise özel girişimciliğin veya piyasaların sınırlandırılması gerektiğini düşünürler, girişimciler kendi çıkarlarını gözettiğinden toplum için maksimum kazancı sağlayamazlar. Fransa uyguladığı Keynezçi olan devlet merkezli politikalar ile istikrarlı bir şekilde büyüyebilmiş ve bir dünya gücü haline gelebilmiştir(Hass, 2007: 74-75).

Asyalı ülkelerde Konfüçyusçuluk, Budizm, Hinduizm, Şintoizm gibi dinler yaşar. Asya ülkeleri özel kültürlerinden dolayı liberal İngiliz-Amerikan modelleri gibi bireyci

değil, toplumcudurlar. Bu yüzden işbirliği ve dayanışmaya dayalı modeller geliştirmişlerdir. Asya modelleri II. Dünya Savaşından sonra doğmuştur, Asya'ya has bir kalkınma yolu ile modernliğe yol açmıştır. Asya bölgesinde en başarılı modeller arasında Japonya, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Çin gibi modeller bulunur. Asyalı ülkelerde devlet en güçlü oyuncudur ve ekonomiyi otoriter bir şekilde yönetmektedir. Bu bağlamda devlet ile özel sektör arasında çok yakın bir işbirliği ve dayanışma vardır. Devlet ile özel sektör arasındaki yakın ilişkiler ve eşgüdüm şirketlerin büyümesine ve kalkınma mucizesine yol açmıştır. Bu Asyalı ülkeler periferi ülkesiyken, kalkınma mucizesiyle I. Dünya ülkeleri arasına katılmışlar, merkez ülkesi olmuşlardır.

1950'den sonra Asya ülkelerinin kültürleri ve değer sistemleri iktisadi mucize yaratabilmelerine yol açmıştır. Bu durum Asya kültürünün Protestanlık kültürü gibi ekonomik olarak başarılı olduğunu kanıtlamıştır. Japonya Batılı modele göre modernleşen ilk Asyalı devlet olmuştur. Japonya Asya bölgesinde modernleşmeyi ve sanayileşmeyi başaran ilk ülkedir. Bu yüzden, Japonya bölgesinde diğer ülkelerin yakından takip ettiği bir modeldir. Japonya Asyalı bir periferi ülkesiyken merkez ülkesi olmuştur. Günümüzde Japonya diğer Asyalı ülkelere teknoloji transferi de yapmaktadır. Japonya ekonomisinin kültürel temelini Asya kültürü oluşturmaktadır. Japon şirketleri Batılı şirketler gibi liberal değil, toplumcu bir perspektifle hareket etmektedirler. Şirketlerin kazandığı karların ve kazançların aslında topluma ait olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden, şirketler kar maksimizasyonu amacıyla değil, toplumsal faydayı önceleyecek şekilde kararlar almaktadır.

Asya modelleri İngiliz-Amerikan liberalizmi gibi bireyci değil, işbirliği ve dayanışmaya dayalı modellerdir. Bölgede en başarılı modeller arasında Japonya, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Çin gibi modeller bulunur. Asya Bölgesinde sanayileşmeyi ilk başaran ülke Japonya olmuştur. Günümüzde Japonya'nın ekonomik yapısı Güney Kore'ninkine benzemekle beraber Japonya'da devletin G. Kore'deki kadar güçlü ve otoriter olmadığı görülür. Japonya modelinde devletin ekonomiyi desteklemede anahtar rolü bulunur, ancak ekonomiyi Güney Kore'de olduğu gibi yönetmez. Japonya'da ve Güney Kore'de devletin desteğinin Batılı ülkelerden daha iyi olduğu görülür. İşbirliğine ve dayanışmaya dayalı Asya modellerinin Batılı liberal modeller kadar başarılı olduğu da tüm dünyada kabul edilmektedir(Hass, 2007: 77).

Neoliberalizme Karşı Güçlü Bir Alternatif Olarak Üçüncü Yol Modeli

Almanya'da sosyalizm görüşü her zaman güçlü olmuş ve çok taraftar bulmuştur. Bu yüzden, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman elitler barış ve güvenlik açısından daha cazip bir ideoloji olan sosyal demokrasiyi seçmiştir. Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin amiral gemisi Alman Sosyal Demokrat Partisidir. Başta Alman Sosyal Demokrat Partisi olmak üzere Avrupa'daki sosyal demokrat partileri kitle partilerine dönüşmeye çalışmışlar, işçi sınıfı partisi kimliğinden daha kapsayıcı halkçı parti kimliğine doğru bir yöneliş gerçekleştirmişlerdir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da sosyal demokrasi partilerinin gelişmesi ve kitle partilerine dönüşmesi için çok müsait bir ortam oluşmuştur. 1960 ve 1970'ler sosyal demokrasinin Avrupa'da iktidarı elde ettiği "altın çağ" olmuştur (Taşkın, 2016: 26-27).

Sosyal demokrasi yönetilmeyen liberal kapitalizmin toplumsal birliği ve bütünlüğü bozduğu fikri üzerine kuruludur. Bu bağlamda toplumcu bir sosyolog olan Ferdinand Tön-

nies cemaat ve cemiyet olarak bilinen sınıflandırmayı yapmıştır. Liberal kapitalizmle birlikte toplumlar sancılı bir şekilde cemaatten cemiyete doğru dönüşmektedir. Cemiyetler yapay toplumlardır ve sınıf yapısı sermayedarlar-işçiler olarak bölünmüş bir yapıya sahiptir. Cemiyetlerde insanlar rasyonel, hesaplayıcı ve egoist bir karakter taşımaktadır. Denetlenmeyen bir kapitalizmle bozulan toplumsal birliğin ve bütünlüğün korunması için, Avrupa'da sosyal demokrasi düşüncesi tartışılmaya başlanmıştır. Sosyal demokrasi, liberalizm ile sosyalizm arasında, devletin piyasalara kısmi müdahalesine izin veren bir yaklaşım olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında doğmuştur.

Laissez-faire kapitalizmin doğası itibariyle demokrasiyle çeliştiği alanlar içerdiği ve demokrasiyi aşındırdığı düşünüldüğü için sosyal demokrasinin anahtar ögelerinden birisi de daha insani bir demokrasi olmuştur. Sosyal demokrasi düşüncesinin merkezinde yer alan temel değerler özgürlük, eşitlik/adalet, sosyal dayanışmadır. Sosyal demokraside karma ekonomi ve sosyal devlet anlayışı desteklenir. Bu bağlamda sosyal demokrasi liberalizm ile sosyalizmin sentezi olan bir ideolojidir. Liberal kapitalizmin aşırılıklarının yol açtığı eşitsizlik, yoksulluk ve sömürüyle mücadele edilmesi benimsenir, ancak bu arada piyasa ekonomisi de korunur. Kontrolsüz tam serbest piyasa ve tam planlı ekonomi reddedilir(Tosun, 2016: 15).

Kıta Avrupası'nda sosyal demokratların ekonomi anlayışı Keynez'in devlet müdahalesine dayalı düşünceleri üzerinde odaklanmış ancak Smith ve Marx'ın düşüncelerinden de etkilenmiştir. Dolayısıyla, sosyal demokratlar laissez-faire kapitalizminin istikrarlı bir sistem olduğuna inanmadıkları için "yönetilen kapitalizm" düşüncesine bağlıdırlar. Avrupa'da sosyal demokratların ekonomi anlayışları Keynezçi yaklaşımı esas alan, Smith'in etkin, yaratıcı ve refah arttırıcı piyasa ekonomisi vizyonunu kabul eden, Marx'ın kapitalizmin yıkıcı doğasıyla ilgili görüşlerini de ciddiye alan bir yaklaşım üzerine kuruludur. Bu bağlamda özel mülkiyet ve rekabete dayalı, piyasaların aşırılıklarının düzenlendiği, gelir paylaşımının adalete uygun olarak yapıldığı, tatmin edici sosyal güvenceler içeren bir ekonomi yaklaşımı sosyal demokrasinin ekonomi politikalarını belirler.

Neoliberalizm ise Neoklasik iktisat teorisinin özel bir formudur ve Amerikalı iktisatçılar tarafından bir akademik model haline getirilmiştir. 1980'lerin başlarından beri tüm dünyada etkili olan Neoliberalizm ekonomik emperyalizmin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. 1990'larda "Üçüncü Yol" doktrini Anthony Giddens tarafından ekonomik emperyalizme karşı geliştirilmiştir. Giddens tarafından geliştirilen "Üçüncü Yol" bir taraftan Amerikan Kapitalizmine (Neoliberalizme) diğer taraftan Sovyet Kommünizmine alternatif olarak doğmuştur. Kıta Avrupası'nda olduğu gibi Tony Blair döneminde İngiltere toplumu "Üçüncü Yol"culuğu benimsemiştir. Çünkü, Üçüncü Yol görüşünü benimseyenlere göre istikrarsız bir sistem olan kapitalizmin topluma zarar vermemesi için düzenlenerek yönetilmesi gerekmektedir. Bu şekilde toplumsal birlik ve bütünlük de korunabilmektedir (Hira, 2018: 355-356).

Günümüzde Kıta Avrupası ülkeleri "Üçüncü Yol" doktrinini izleyerek Amerikan Kapitalizminden daha insani olan bir kapitalizm modelini uygulamaktadırlar. Neoklasik iktisat düşüncesinden oluşturulmuş olan Neoliberalizme göre ekonomik hayat sosyal ve kültürel olarak gömülü değildir. Neoliberal yaklaşıma göre ekonomiler toplumun bir parçası olarak kabul edilmez ve toplumdan soyutlanarak incelenir. Hatta, sosyal faktörlerin piya-

saları işleyişini bozduğu düşünülür. Dolayısıyla, Kıta Avrupası ülkeleri toplumlarını piyasaların olumsuz etkilerinden koruyabilmek için ekonomik emperyalizmin bir uzantısı olan Neoliberal politikalardan uzak durmaktadırlar.

Üçüncü Yol, büyük ölçekli sosyal programları içeren New Deal programında olduğu gibi aşırı müdahaleci büyük bir devlet anlayışı ile piyasaların sonsuz serbestlikte işlemesini savunan laissez-faire anlayışı arasında yer alır. Yani Üçüncü Yol ne aşırı sağa kayan, ne de aşırı sola kayan bir yaklaşımdır. 1990'lı yıllarda İngiltere'de Tony Blair hükümeti Üçüncü Yol programı uygulamıştır. Günümüzde Kıta Avrupası ülkeleri izledikleri Üçüncü Yol ile küresel olarak rekabetçiliklerini sürdürmektedirler. Dolayısıyla, ekonomilerinde Amerikan modelinden esinlenerek Neoliberal politikalar uygulamamaktadırlar. Kıta Avrupası ülkeleri Amerikan modeli doğrultusunda fazla yol almak istememektedirler.

Kıta Avrupası ülkeleri günümüzde devlet, piyasalar ve toplum arasında düzgün bir dengeye dayanan bir gelişme yolu takip etmektedir. Bu gelişme yolu Üçüncü Yol olarak da tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Kıta Avrupası'nda farklı Üçüncü Yol ülkeleri bulunmaktadır. Bu ülkelerdeki birbirinden farklı kapitalizm modellerinin daha insani olduğu görülmektedir. Amerika gibi ülkeler dengeyi piyasalar lehinde bozmaktadır. Amerikalılar piyasalara devlet ve toplumdan daha çok önem vermektedir. Fransa, İtalya veya Almanya gibi Kıta Avrupası ülkeleri, devlet ve topluma daha çok önem vermektedir. Bu ülkeler piyasaları daha çok düzenlemekte ve toplumlarını piyasaların olumsuz etkilerinden korumaktadırlar. Bu şekilde toplumsal birliğin ve bütünlüğün sürdürülmesi için gereken restorasyon da yapılmış olmaktadır.

Küresel Politika Paradigmalarının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

1923 yılından 1980'lerin başlarına kadar Türkiye'nin ulusal kamu politikası modelinin en önemli özelliği milli bir girişimci sınıfın gelişmesine kadar devletin ekonomiye müdahale ettiği karma ekonomi modeli olmasıdır. Türkiye karma ekonomi modeliyle ve özel sektörün de katkılarıyla önemli ölçüde sanayileşmeyi başarmıştır. Başarılı ulusal kamu politikası modeliyle istikrarlı büyüme performansı yakalanmış, orta gelirli ülkeler arasında en üst sıralara ulaşılmıştır. 1980'lerin başlarından itibaren de aşırı düzenlenmiş ve içe dönük ekonomisini dünya piyasalarıyla entegre etmeyi başarabilmiştir. Dışa açılmasıyla birlikte Türkiye artık nitelikli sanayi malları üreten ve ihraç eden bir ülke konumuna gelmiştir.

Karma ekonomi modeliyle uluslaşma, modernleşme ve sanayileşme büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Türkiye ekonomisinin önemli bir özelliği de ulusal kamu politikasında devletçi ve liberal politika çevriminin görülmesidir. Bu çalışmada ulusal kamu politikasındaki devletçi ve liberal politika çevriminin neden gerçekleştiği anlatılmaktadır. Bazı dönemlerde kalkınma ve sanayileşme özel sektör öncülüğünde gerçekleştirilmeye çalışılırken, bazı dönemlerde ise sanayileşme devletin müdahalesiyle örneğin, kalkınma planları ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Her dönemde dünyada genel kabul gören küresel politika paradigması benimsenmiştir. Devletçi ve liberal politika çevriminin bir nedeni de ülkeyi yöneten bürokratlar ve siyasetçiler arasındaki kültürel farklılıklardır.

Bu bağlamda Türkiye'de ulusal kamu politikasındaki devletçi-liberal politika çevriminin en önemli nedeni olarak ekonomiyi yöneten bürokratlar ve siyasetçiler arasındaki sanayileşme hakkındaki kültürel farklılıklar olduğunu görebiliyoruz. Örneğin, siyaset ve

bürokrasi içinde bazı guruplar devletçiliği ve karma ekonomi modelini sürekli hale getirmek istemişler, liberal iktisat politikalarına pek sıcak bakmamışlardır. Siyaset ve bürokrasi içinde bazı guruplar ise devletçiliğin belirli bir süre sanayi üretim kapasitelerinin kurulması amacıyla uygulanmasını, ancak sanayileşme belirli bir düzeye eriştikten sonra serbest piyasa mantığıyla hareket edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Birinci gurupta olan siyasetçiler ve bürokratlar resmi ideolojiyle bütünleşmiş olan inkılapçı, merkeziyetçi, devletçi-kamusalcı ve ulusçu ögeleri içeren siyasi kültürden gelmektedir. Birinci guruptaki siyasetçiler ve bürokratlara göre karma ekonomi modeli sürekli olmalıdır. İkinci gurupta olan siyasetçiler ve bürokratlar ise ademi-merkeziyetçi, bireyciliği ve girişimciliği savunan rakip siyasi kültüre bağlıdır. İkinci guruptakilere göre ise devletçilik kapitalizm için gerekli olan alt-yapının tamamlanması, sonra biran önce liberal ekonomik sisteme geçilmesi için gereklidir.

1923 yılında İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanmış, Kurtuluş Savaşından sonra ekonominin alacağı biçim ve yön belirlenmiştir. İktisat Kongresinde ekonomide ulusalcılık anlayışı vurgulanırken sanayileşmede özel kesime öncelik veren bir kamu politikası mantığı da benimsenmiştir. Cumhuriyet ekonomisi ulusal üretime ve yerli ürünün kullanımına dayalı bir anlayış üzerine kurulmuştur. Zorunlu olmadıkça yabancı sermaye ve tüketim mallarının dışarıdan satın alınmasına normal bakılmamıştır. Çünkü Cumhuriyeti kuran siyasi elitler Osmanlı'nın çöküş sürecinden birçok önemli dersler çıkarmışlardı ve yeni kurulan Cumhuriyetin Osmanlı'nın düştüğü duruma düşmesini istememekteydiler. Bu yüzden, "ekonomik bağımsızlık" ve "hızlı kalkınma" ilkeleri kongrede benimsenen önemli ilkeler arasında olmuştur.

Bu bağlamda Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ülkeyi yöneten siyasi elitler feodal özellikler taşıyan toplumsal ve ekonomik yapımızın çağdaş olmadığını ileri sürmekteydiler. Çünkü dünyada dinin altın çağı son bulmuştu. Din toplumsal alandaki hakimiyetini kaybetmişti. Bu yüzden geleneksel toplumdan modern bir topluma doğru sosyal değişmenin gerekli olduğunu savunmaktaydılar. Bu olumlu sosyal değişim için uzun bir süre bürokrasi ve siyasi seçkinler eliyle ekonomik planlamanın uygulanması gerektiğini ileri sürmekteydiler. Kemalizm olarak ifade edilen resmi ideoloji bağlamında pozitivist bilim politikalarıyla feodal özellikler taşıyan toplumun modern sanayi toplumuna dönüştürülmesine çalışıldı.

Çünkü Avrupalı toplumlar Aydınlanma düşüncesi ikliminde toplumsal değişmenin ilkelerini keşfetmişlerdi. Bu bağlamda Avrupa'da modern sosyal bilimler doğmuştu. Avrupalı ülkelerin ekonomik gelişmesinden etkilenen ve hayran kalan Cumhuriyetçi siyasi elitler modern sosyal bilimler ile modernleşmenin, toplumsal değişmenin gerçekleştirilmesi için mücadele etmekteydiler. Bu yüzden eğitim reformlarıyla İslam ilimleri yerine modern seküler sosyal bilimleri ikame ettiler. Çünkü İslam ilimleriyle toplumsal değişmeyi sağlayacak ekonomik ve sosyal reformların yapılması mümkün değildi. Bu yüzden, Batılılaşmayı savunan Cumhuriyetçi siyasi elitler yeni kurulan devletin resmi ideolojisini cumhuriyetçilik, devrimcilik, devletçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik ve pozitivizm gibi ilkeler üzerine kurmuşlardı.

Kuruluş yıllarında sermaye ve bilgi birikimi bakımından çok zayıf olan milli girişimci sınıfların beklenen yatırımları, üretimi ve sanayileşmeyi gerçekleştiremedikleri gö-

rülmüştü. Bu yüzden, Cumhuriyetçi aydınlar kuruluş yıllarında uygulanan liberal politikaları gözden geçirmek zorunda kaldılar. Dünyada yaşanan 1929 Büyük Buhranın olumsuz ekonomik etkileri de ekonomide devletçi politikaların yolunu açmıştı. Böylece, devletçilik CHP parti programına 1931'de girdi. Çok partili hayata kadar "Devletçilik (Etatism)" olarak bilinen devletçi sanayileşme modeli uygulandı. Devlet bir girişimci rolü üstlenerek özel sektörün açamadığı üretim tesislerini kurdu. Sanayileşme planları yapılarak bir üretim devrimi gerçekleştirilmeye çalışıldı. Cumhuriyetin kuruluşuyla uygulamaya başlanan üçlü denge politikası (bütçe dengesi, para dengesi, dış denge) çok partili hayata kadar sürdürüldü.

1945'den sonra bir tarafta Batılı ülkeler gurubu ve karşısında Doğu bloku ülkeleri olmak üzere iki kutuplu yeni bir dünya düzeni kurulmaya başlanmıştır. Batılı ülkelerde serbest piyasa ekonomisiyle birlikte liberal demokrasi bulunmaktadır. Bu yıllarda kurulan yeni dünya düzeni Türkiye'de iki önemli siyaset değişikliğine yol açmıştır. Birincisi, Türkiye Batılı ülkelere daha çok yakınlaşmıştır. İkincisi, Türkiye'de çok partili siyasete geçiş yapılmıştır. Böylece, İngiltere ve Amerika'nın modernleşme tecrübesi izlenmeye başlanmıştır. Türkiye'deki üniversitelerde Amerikan iktisat düşüncesi ve sosyolojisi etkili olmaya başlamıştır. Amerikan üniversitelerinde gelişen Keynezçi iktisat düşüncesinin ve Talcott Parson'un iktisat sosyolojisinin üniversitelerde etkisinin arttığı görülmüştür.

Cumhuriyet Halk Partisine muhalif olacak liberal bir partinin kurulması girişimleri Atatürk'ün yaşadığı yıllarda da vardı, ancak bütün girişimler başarısız olmuştu. Batılı ülkelerde olduğu gibi iki kanatlı demokratik bir siyasi sisteme geçiş bir türlü başarılamamıştı. Atatürk'ün en önemi hedeflerinden birisi Türkiye'nin de Batılı ülkelerdeki gibi bir demokrasiye sahip olmasıydı. Çünkü iyi kötü işleyen bir demokrasiyle Batılı ülkelere ihtiyaç kalmadan Türkiye kendi kendini yönetebilecekti. Bu bağlamda Türkiye'nin ayakları yere sağlam basan rasyonel ve güvenilir milli orta sınıflara ihtiyacı vardı. Siyasi olgunluğa sahip olan milli orta sınıflar ile demokrasiye geçiş de gerçekleşecekti.

Osmanlı Devleti'nde iyi yetişmiş, eğitimli ve milli orta sınıflar hiçbir zaman bulunmamıştı. Bu sorun yeni kurulan Cumhuriyetin de siyasi ve ekonomik bağımsızlığını tehlikeye düşürüyordu. Hatta Atatürk'ün yaşadığı yıllarda iyi kötü işleyen bir demokrasi hedefine ulaşılamadı. Bu yüzden, Atatürk iyi kötü işleyen bir demokrasiye ve milli orta sınıflara ulaşma hedefini bir miras olarak bırakmıştı. Çünkü çağdaş eğitim kurumlarından yetişecek olan rasyonel milli orta sınıflar siyasi bir olgunluğa ve ülkeyi yönetebilme kabiliyetine sahip olacaklardı. Bu sayede yeni kurulan Cumhuriyet tomurcuktan açan bir çiçek gibi gelişecek, modernleşecek ve zamanla Kıta Avrupalı ülkeler gibi normal bir ülke konumuna gelecekti.

Bu bağlamda 1946'da Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılan siyasetçiler tarafından Demokrat Parti kuruldu. Demokrat Partili elitler Müslüman muhafazakarlardan oluşmakta, Cumhuriyetçi otoriter modernleşmeye karşı Türk-İslam tarihini ve milli kültürünü referans almaktaydılar. Toptancı değil, kısmi ve seçici bir modernleşmeyi savunuyorlardı. Bu yıllarda solidarizmden liberalizme geçmek için ön hazırlıklar yapılıyordu. Amerika'nın kalkınma tecrübesine hayran olan yeni Müslüman muhafazakar elitler özel girişimi kamu kesimine göre daha etkin bulmaktaydılar. CHP'nin otoriter devletçilik ve modernleşme anlayışının revize edilmesinin gerekli olduğu düşünülüyordu.

Ziya Gökalp'in temsilcisi olduğu Türk milliyetçiliği ve solidarizme dayalı milli ekonomi modeli iktisadi liberalizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü iktisadi liberalizm azınlık ve yabancıların zengin olmasına yol açarken, Türkler liberal politikalar sonucunda gittikçe yoksullaşmış ve işlerini kaybetmişti. Kuruluş yıllarından itibaren uygulanan solidarizme dayalı milli ekonomi modeli Türklerin de şirket kurmalarına ve ticarete katılmalarını sağlamıştı. Ancak, 1940'ların ikinci yarısında solidarizimden liberal bir ekonomiye geçişle birlikte ülkenin daha hızlı zengin olacağı düşünülmeye başlanmıştı.

Gökalp'in solidarizme dayalı milli ekonomi modeliyle Cavid Bey/Prens Sabahattin'in liberal görüşlerinin birleştirilmesiyle yeni bir sosyolojik sentez ortaya konuldu. Bu sosyolojik sentezi savunanların başında Mümtaz Turhan geliyordu. Mümtaz Turhan Amerika merkezli Anglo-Sakson bireycilik ideolojisini Anadolu-Türk coğrafyasındaki koşullarla uzlaştırmaya, böylece bireyci ve toplumcu ideolojiler arasında bir denge kurmaya çalışıyordu. Batıdan yalnızca bilim zihniyetinin ve yönteminin alınması, Anadolu-Türk toplum yapısı içine yerleştirilmesi kendi kimliğimizi koruyarak kalkınmamızı sağlayacaktı.

Böylece, Anadolu-Türk insanının rasyonelleşmesi ve liberalleşmesi başarılı bir şekilde gerçekleşecekti. Ortaya konulan yeni sosyolojik sentezin ekonomideki yansıması ise "Yeni Devletçilik (New Etatism)" olarak ifade ediliyordu. Daha önceki Devletçilik anlayışından farklı olan Yeni Devletçilik perspektifi devletin küçültülmesini ve ekonomideki rolünün azaltılmasını içeriyordu. Tek Parti siyasi kültürünün hâkim olduğu otoriter bir dönemden, daha demokratik bir siyasi kültürün hâkim olduğu liberal bir döneme geçiş yapılıyordu. Bu bağlamda 1950 Türkiye ekonomisinde bir dönüm noktası olmuştur. 1950'de Demokrat Partinin (DP) iktidara gelmesiyle çok partili hayata, yani demokrasiye geçiş yapılmıştır.

Demokrat Partinin iktidara gelmesi demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi kültürünün gelişmesine yol açmaktaydı. Demokrat Parti (DP) Cumhuriyet Halk Partisine (CHP) göre ekonomide, siyasette ve sosyal hayatta daha liberal bir vizyona sahipti. Bu durum CHP'nin de liberalleşmesini sağlıyordu. DP Anadolu'da çok büyük kitleler tarafından destekleniyordu. Gerçek devrimlerin bu şekilde gerçekleşeceği hayal ediliyordu. Bu bağlamda Vaner Planı olarak anılan İktisadi Kalkınma Planı'nın (1947) öngördüğü gelişme anlayışı liberal dönemin egemen politikası oldu. Bu planda liberal bir vizyona sahip olan Yeni Devletçilik anlayışı ortaya konuluyordu.

Vaner Planı olarak anılan İktisadi Kalkınma Planı özel kesime öncelik veriyor, kamu kesimini ise kırsal kalkınma, enerji ve altyapı olmak üzere sınırlıyordu. Ancak, bu dönemde özel kesime öncelik veren ulusal kamu politikası mantığı egemen olduğu halde, iç koşullardan dolayı kamu kesiminin ağırlığının arttığı, KİT'lerin sayısının ve sermayesinin arttırılmak zorunda kalındığı görüldü. Liberal dönemde Amerika'ya verilen sözlerin tutulmamasından dolayı Amerika ile Türkiye arasında siyasi gerilim artıyor ve siyasi krizler yaşanıyordu. Amerika ile yaşanan siyasi krizlerin sonucunda ekonomideki istikrar da bozuluyordu.

Liberal ekonomiye geçiş yerine karma ekonomik sistemin sürdürülmesinin yol açtığı siyasi sorunlar, diğer yandan DP'li siyasi elitlerin en hızlı biçimde zengin olma ve sermaye biriktirme vizyonları ekonomide makroekonomik dengenin, sosyal adaletin bozulmasına yol açmıştı. Kararsız bir kalkınma ortamı ülkenin sanayileşmesini yavaşlatmakta

ve sosyal adaleti bozmaktaydı. DP'nin iktidarda olduğu yıllarda kullanılan iç ve dış kaynaklar kar oranlarının daha yüksek olduğu hizmetler sektörünün ve perakende ticaretin gelişmesine yol açmıştı. Ekonomideki büyük genişlemeye rağmen beklendiği kadar sanayileşme gerçekleşmemişti. 1958'de mali disiplinin sağlanması için IMF ile anlaşma yapılmak zorunda kalındı. Liberal dönemde ekonomide oldukça kararsız bir kalkınma çizgisinin izlenmesi, ekonomiyi yöneten siyasetçiler ve bürokratlar arasında planlama fikrinin doğmasına yol açmıştır.

27 Mayıs 1960 ihtilalinin hemen ardından Devlet Planlama Teşkilatı (1960) kurulmuştur. Planlı dönemde (1960-1980) DPT tarafından dört adet beş yıllık makro plan hazırlanmış ve uygulanmıştır. Makro planlar ile oluşan kararlı bir yurt içi ortamda sermaye yoğun ara malı ve yatırım malları üretimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda DPT Türkiye ekonomisine büyük katkılar yapmış önemli bir kurumdur. DPT'nin kazandırdığı en önemli yeniliklerden birisi Türk toplumuna "hesabı-kitabı" öğretmesidir. Kuruluşundan itibaren DPT kurumsal olarak "hesaplı-kitaplı davranma" ilkesine göre hareket etmiştir. DPT'nin yaptığı planlar sayesinde ekonomide yapılan yanlışlar fark edilmiş, hatta özel sektör de bu çalışmalardan yararlanmıştır. Bu bağlamda DPT'nin yaptığı çalışmalar özel sektörün imalat sanayi yatırımlarında üretim ölçeği ve teknoloji seçimi yanlışlarını ortaya koymuştur.

DPT'nin kurumsal mantığına göre ekonomik ve sosyal gelişmenin birlikte olması gerekir. DPT bünyesinde gelir dağılımı, yoksulluk, bölgesel kalkınma, eğitim, sağlık, demografi, sosyal hayat konusunda önemli çalışmalar yaptırmıştır. Çünkü, DPT'nin kurumsal mantığına göre ekonomik ve sosyal gelişme dengeli olarak götürülmelidir. Ekonomik ve sosyal gelişme dengeli bir şekilde götürülmediğinde sosyal adaletin bozulmasına, istikrarsızlığa ve krizlere yol açmaktadır. DPT bir yandan da özel sektörün gelişmesi için çalışmalar yürütmüştür. DPT aynı zamanda bir akademi gibi birçok ünlü siyasetçinin ve bürokratın yetişmesini sağlayan bir kurum olmuştur. Ancak, planlı dönemdeki çok ağır devlet müdahalesine dayalı politika mantığı Türkiye'yi 1970'lerin sonlarına doğru ekonomik ve siyasi bunalıma sürüklemiştir. Makro ölçekli planlamaya rağmen ekonominin izlediği yolun değiştirilemediği, hatta ekonominin çok ağır bir bunalıma sürüklendiği görülmüştür.

Ekonomik ve siyasi bunalımdan çıkış için "24 Ocak 1980 Piyasa Ekonomisine Geçiş Kararları" alındı. 24 Ocak kararları açık ekonomiler için oluşturulmuş küresel politika paradigması olan Monetarizme dayanmaktaydı. 24 Ocak ekonomik liberalizasyon kararları piyasa ekonomisine geçiş kararları veya ihracata dayalı sanayileşme olarak da bilinmektedir. 24 Ocak ekonomik liberalizasyon kararlarıyla yurtiçi ve yurtdışı ticaret serbestleştirildi. Böylece, içe dönük kapalı ekonomi modeli Adam Smith'in görüşleri bağlamında revize edildi. 24 Ocak 1980 kararlarının mimarı Müslüman muhafazakar siyasi elitlerden gelen Turgut Özal'dı. Turgut Özal özel sektörde üst düzey görevlerde çalışmış, özel girişim yanlısı bir bürokrattı. Bir yandan da Turgut Özal DPT'den yetişmiş, planlama kültürünü yakından tanıyan ve ekonomik planlamaya da önem veren bir siyasetçiydi.

Monetarizme, dolayısıyla Neoklasik iktisat teorisine dayalı ulusal kamu politikası mantığına göre ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde fiyatlar tek yol gösterici olarak kabul edilecektir. Tüm piyasalarda (mal ve hizmet, emek, sermaye, döviz piyasası gibi) fiyatlar piyasa güçleri olan arz ve talep tarafından belirlenecektir. Piyasada bir dengesizlik oldu-

ğunda ise piyasanın kendiliğinden dengeye gelmesi beklenecektir. Piyasaların özgürce işlemesi ve denge fiyatlarının, bir başka deyişle "doğru fiyatlar"ın belirlenmesi sonucunda ekonomideki sorunların kendiliğinden çözüleceği kabul ediliyordu. Fiyat serbestliğine dayalı bu mantık uluslararası ticarette de geçerli olmalıdır. Neoklasik iktisat teorisine göre özgür piyasalar kıt olan kaynakların verimli olarak kullanılmasını garantilemektedir.

1980'de belirlenen yeni politika mantığının bir diğer önemli amacı ise kamu kesiminin sınırlandırılması ve devletin sahip olduğu işletmelerin özelleştirilmesidir. Ekonomi artık özel kesime dayalı olarak gelişmelidir, kamu kesimi ise özel kesime yol gösterici ve onu destekleyici bir rol üstlenmelidir. Bu bağlamda ekonomiye yapılan devlet müdahalesinin azaltılması ve kamu kesiminin küçültülmesi için reformlar yapıldı. Merkez Bankası fiyat istikrarından sorumlu bir kuruma dönüştürüldü. Fiyat istikrarının bozulmaması için Merkez Bankası kaynaklarının ulusal kalkınmanın finansmanında kullanılması önlendi. Piyasa ekonomisine geçiş kararlarıyla birlikte Türk lirasının değeri de piyasalara bırakıldı. Faiz oranı da finansal piyasalarda belirlenmeye başlamıştır(Kepenek ve Yentürk,2008).

24 Ocak 1980 tarihinde serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte ihracat yapan, yani döviz kazandıran firmalara önemli destekler verilmeye başlanmıştır. Klasik iktisat teorisinin karşılaştırmalı üstünlükler argümanına göre dünya fiyatının altında üretim maliyeti olan bir sektör ihracatçı sektör olabilmektedir. Yani, dünya fiyatlarından daha düşük üretim maliyeti olan sektörlerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, dolayısıyla ihracatçı sektör olduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye emek yoğun üretimde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, sermaye yoğun üretimde ise karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değildi. Dünya ticaret sistemi de karşılaştırmalı üstünlükler argümanına göre işlemektedir.

Asya kalkınma mucizesini inceleyen araştırmalar laissez-faire kapitalizminin karşılaştırmalı üstünlükler argümanının ekonomik gelişmeyi hızlandırdığını ortaya koyuyordu. 1970'lerin sonlarında IMF ve Dünya Bankası uzmanları tarafından yapılan araştırmalarda Türkiye'nin içe dönük ithal ikameci sanayileşme modelini ve sermaye yoğun yatırımları biran önce terk edip, ihracata dayalı sanayileşme modeline geçmesi tavsiye edilmekteydi. Yabancı uzmanlar Türkiye'nin sermaye yoğun değil, emek yoğun yatırımlarla daha hızlı büyüyebileceğini ve dış açıklarını kapayabileceğini ifade ediyordu. Türkiye emek yoğun üretimde uzmanlaşırsa dış borçlarını ödeyebilir, rekabetçiliğini arttırabilir ve daha fazla istihdam yaratabilirdi.

Planlı dönemde (1960-1980) özel girişimciler daha çok montaja dayalı bir teknolojiyle dayanıklı tüketim malları üretmekte uzmanlaşmıştı. Devlet ise sermaye yoğun ara malı ve yatırım malı üretiminde uzmanlaşmaktaydı. Devletin sermaye yoğun fabrikalar kurmak için ekonomiye yaptığı ağır müdahaleler yüzünden piyasaları düzenleyen görünmez el görevini yerine getiremiyordu. Ödenemeyen dış borçlar, yüksek enflasyon, işsizlik, karaborsa, bütçe açıkları gibi ağır ekonomik sorunlar ihracata dayalı sanayileşme modeliyle çözülebilirdi. Eğer Türkiye karşılaştırmalı üstünlükler argümanını takip ederse, ihracata dayalı sanayileşme modeliyle ve emek yoğun yatırımlarla rekabetçiliğini arttırabileceği, daha hızlı büyüyeceği, daha fazla istihdam yaratabileceği, aynı zamanda da dış borçlarını ödeyebileceği ileri sürülüyordu.

24 Ocak kararlarının ardından reel sektördeki Türk iş adamları Neoklasik teorinin, yani laissez-faire kapitalizminin "dünya fiyatları" argümanıyla tanıştılar. Türkiye ekono-

misinin dışa açılmasıyla birlikte reel sektördeki sanayiciler karşılaştırmalı üstünlükler ilkesine göre hareket etmek zorunda kaldılar. 24 Ocak 1980 kararlarının ürettiği şok Anadolu'da iktisadi rasyonelliğin gelişmesini hızlandırdı. Böylece, ekonomik olarak başarılı olmak isteyen Türk iş adamları dünya fiyatlarından kaliteli mal üretip satmayı öğrenmek zorunda kaldılar. 24 Ocak kararlarının ürettiği büyük şokla karşılaşan iş adamları kısa bir sürede rasyonel olarak işleyen piyasa ekonomisine uyum sağlamak zorunda kaldılar. Piyasa ekonomisine geçiş kararlarıyla Türk iş adamlarının homo-economicusa doğru olumlu bir evrim geçirdiği görülmektedir.

Türk iş adamlarının sahip oldukları aile şirketlerinin kısa zamanda nitelikli sanayi malları ürettikleri, ar-ge ile yeni ürün geliştirdikleri, marka yarattıkları ve ihraç ettikleri görüldü. Özgür bir siyasi ve ekonomik ortamda burjuva kültürünün oluşması hızlandı. Üretim ve tüketim kültürünün gelişmesiyle, eski gelenekler çağdaş yaşam biçimlerine ve modern sosyal ilişkilere dönüşmektedir. Sıradan insanların bile elektrikli ev aletleri, televizyon, buzdolabı, klima, kaliteli bir konut, doğal gaz ısıtma, kaliteli bir eğitim, orta sınıf araba sahibi olduğu görülmektedir. Kültürel gelişme sanayileşmenin hızlanması için temel faktördür. Kültürel gelişme, zihniyet değişimine ve yeni sosyal alışkanlıklara yol açmaktadır. Bu bağlamda Anadolu'nun birçok kentinde organize sanayi bölgeleri kurulmuştur. Geri kalmış olan bu bölgeler dünya ekonomisine entegre olan modern üretim bölgelerine dönüşmüştür.

Sonuç ve Öneriler

1930'ların başlarından 1980 yılına kadar Türkiye ekonomisinde Keynezçi olan devletçi iktisat politikaları uygulanmıştır. Türk toplumu karma ekonomi modeliyle büyük ölçüde uluslaşmayı, modernleşmeyi ve sanayileşmeyi başarmıştır. Türk toplumunda devletin öncülüğünde milli girişimci sınıflar da oluşmuştur. 24 Ocak 1980 Kararlarıyla Türkiye dışa açık sanayileşme modeline, yani liberal modele tam olarak geçiş yapmıştır. 24 Ocak 1980 Kararları bir küresel politika paradigması olan Monetarizme, dolayısıyla Neoklasik iktisat teorisine dayanmaktaydı. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren uygulanan karma ekonomi modeli, 24 Ocak 1980 Kararlarıyla sona erdirildi. Çünkü ekonomideki bunalımların ve dar boğazların sorumlusunun devlet müdahalesi ve karma ekonomi modeli olduğu düşünülüyordu.

Türkiye ekonomisinde dışa açılma sürecinin bir parçası olarak Amerika orijinli Monetarist politikalar uygulanmaktadır. Türkiye ekonomisinde özelleştirmeler, fiyat serbestliği politikaları, kamu bütçesinin küçültülmesi, sermaye piyasalarının açılması, piyasaların serbestleştirilmesi, dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesi, devlet müdahalesinin azaltılması gibi reformlar yapılmaktadır. Bu tür politikalarla Türkiye ekonomisi daha rekabetçi ve verimli bir ekonomik yapıya geçmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Monetarist politikalarla birlikte, 1980'den sonra kapitalizmin en güçlü argümanlarından oluşan Neoklasik iktisat teorisi politikaları uygulanmaktadır. Neoklasik iktisat düşüncesi laissez-faire kapitalizminin en güçlü argümanlarından oluşmakta ve her ülkede kapitalizmin formal teorisi olarak kabul edilmektedir.

24 Ocak 1980'den itibaren Türkiye Neoklasik iktisat teorisiyle ekonomik ve sosyal olarak modernleşmeye çalışmaktadır. Uygulanan Neoklasik iktisat politikaları laissez-faire kapitalizminin ekonomik hayatta hâkim duruma gelmesine yol açmaktadır. 24 Ocak Karar-

larıyla Türkiye kapalı olan ekonomi modelini serbest piyasa mantığına göre revize ederek küresel ekonomiye entegre olmayı büyük ölçüde başarmıştır. Türkiye ihracata dayalı sanayileşme modeliyle orta gelirli ülkelerin üst gurubuna girebilmiştir. Türk iş adamları rasyonel ekonomik düşünme kabiliyetini hızla kazanmışlardır. Anadolu'daki kültürel gelişme sanayileşmenin hızlanması için temel faktör olmuştur. Kültürel gelişme, zihniyet değişimine ve yeni sosyal alışkanlıklara yol açmaktadır. Bu bağlamda Anadolu'nun birçok kentinde organize sanayi bölgeleri kurulmuştur. Geri kalmış izole olan bu bölgeler dünya ekonomisine entegre olan modern üretim bölgelerine dönüşmüştür.

Geliştirdikleri rasyonel sosyal ahlakları ve liberal dünya görüşlerinden dolayı Türk iş adamları İslami Kalvinistler olarak tanımlanmaktadırlar. Türk toplumunun modernleşmesinde büyük katkısı olan Ziya Gökalp'e göre din ekonominin kültürel temelini oluşturmaktadır. Dini kültür ekonominin izlediği yolu etkilemektedir. Bu bağlamda Türk toplum yapısı geleneği "birey-toplum çıkarları dengesine" dayanır. Aynı zamanda bu denge İslam hukuku ilkelerine dayanmaktadır. Gökalp'e göre Türkler özgürlüklerini sevdikleri için sosyalist olamazlar, fakat eşitliği sevdikleri için de kapitalist de olamazlar. Gökalp'e göre Türk kültürüne en uygun model milli iktisat modelidir. Gökalp'in birey-toplum çıkarları dengesine dayalı modeli kapitalizme ve sosyalizme karşıdır.

Gökalp'in önerdiği model Neoklasik iktisat teorisinden türetilmiş Neoliberal (laissez-faire kapitalist) modele alternatif bir üçüncü yol sunmaktadır. Üçüncü yol, kapitalizmin olmadığı piyasa ekonomisini ifade etmektedir. Kıta Avrupası ülkeleri, üçüncü yol ülkeleridir. Üçüncü yol, sosyal demokrasi olarak bilinmektedir. Kıta Avrupası ülkeleri, Neoliberal politikalardan uzak durmakta ve sosyal politikalarla vatandaşlarını piyasaların olumsuz etkilerinden korumaya çalışmaktadır. Kültürel temeli İslam dini olan piyasa ekonomisiyle Türkiye bölgesinde başarılı bir rol model ülke olmuştur. Neoklasik iktisat politikalarının yerine Kıta Avrupası ülkelerinin izlediği Keynezçi "Üçüncü yol" modeli Türk toplumu için daha uygun bir ulusal modeldir.

Kaynakça

Alper, C. E. ve Öniş, Z. (2001), "Financial globalization, the democratic deficit and recurrent crises in emerging markets: the Turkish experience in the aftermath of capital account liberalization". *Boğaziçi Üniversitesi Yayınları*.

Aygül, H. H. (2014), *Zihniyet, din ve iktisat*. Açılımkitap.

Çakmak, D. (2011), Osmanlı iktisat düşüncesinin evrimi, (1. Baskı), Sena Ofset Ambalaj Matbaacılık.

Göçer, K. (2022), *Türk iktisat zihniyeti*. Lejand Kitap.

Hass, J. (2007), *Economic sociology: An introduction*. Routledge.

Hira, K. (2018), *Orta yol: Üçüncü yol'dan orta yol'a*. Phoenix Yayınevi.

Kaçmazoğlu, H. B. (2013), *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar* (5. Baskı). Doğu Kitapevi.

Kaçmazoğlu, H. B. (2011), *Türk sosyoloji tarihi III: yeni Türkiye'de sosyolojinin düşünsel ve kurumsal temeller*. Kitabevi.

Kepenek, Y. (2011), *Development and structure of the Turkish economy*, (1. Baskı). ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim AŞ.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2008), *Türkiye ekonomisi*, (21. Baskı) Remzi Kitapevi.

Okur, İ. (2009), *Japonya: bir yükselişin kısa hikayesi.* Okursoy Kitapları, Cep Kitapları Dizisi.

Sayar, A. G. (2006), *Ülgener yazıları*. Derin Yayınevi.

Sayar, A. G. (2013), *Osmanlı iktisat düşüncesinin çağdaşlaşması* (5. Baskı). Ötüken.

Skousen, M. (2014), *İktisadi düşünce tarihi: Modern iktisadın inşası* (Çev.: M. Acar-E. Erdem-M. Toprak). Liberte Yayıncılık.

Skousen, M. (2011), *The making of modern economics*. M. E. Sharpe Inc.

Taşkın, Y. (2016), *Sosyal demokrasi ve din*. Bencekitap.

Tekeli, İ. (2017), "1980'li Yıllarda Türkiye Ekonomisinde Dönüşüm, Modernitenin Aşınması ve Planlama", R. F. Barbaros ve E. J. Zurcher, (Ed.), *Modernizmin Yansımaları*. Efil Yayınevi.

Tosun, G. E. (2016), *Sosyal demokrasi ve ilkeleri.* Bencekitap.

Yankaya, D. (2014), *Yeni İslam burjuvazisi: Türk modeli*. İletişim Yayınları.

Zaim, S. (2007), *Türkiye'nin yirminci yüzyılı* (Cilt: 1). İşaret Yayınları.